

EINHORN ÁGNES

Nyelvtanításunk eredményessége nemzetközi tükörben¹

Die Ergebnisse des ungarischen Fremdsprachenunterrichts im europäischen Kontext

Im Beitrag werden die Ergebnisse einer Studie zusammengefasst, in der aufgrund von unterschiedlichen Dokumenten Daten, Fakten und Überlegungen über den Fremdsprachenunterricht in Ungarn und in Europa bearbeitet wurden. Für die ungarische Situation ist ausschlaggebend, dass die entsprechenden Regelungen und Maßnahmen zwar den europäischen Tendenzen entsprechen, aber die ungarische Einstellung ist durch Unzufriedenheit, Abwehr und Pragmatismus geprägt. In den zwanzig Jahren nach der Wende hat die Bildungspolitik eine extensive Entwicklung des Fremdsprachenunterrichts durchgezogen, deren positive Ergebnisse an Daten über Fremdsprachenkenntnisse von Jugendlichen schon erkennbar sind. Eine stark hemmende Auswirkung hat aber das gesellschaftliche Umfeld: die extreme Homogenität und Geschlossenheit, sowie die Einsprachigkeit der älteren Generationen.

Bevezetés

Szinte már örökzöldnek számít a szakmai körökben folytatott vita idegennyelv-tanításunk eredményességéről. Nehéz eldönteni, hogy azoknak van-e igazuk, akik szerint a magyarok drámaian rosszul beszélnek idegen nyelveket, vagy azoknak, akik a nyelvoktatást a rendszerváltás utáni oktatási fejlesztések sikertörténetének tartják. A téma természetesen még érdekesebb, ha a szokásostól kicsit eltérő perspektívából foglalkozunk vele: kipillantunk az országhatárokon túlra. Az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet megbízásából 2010-ben dokumentumelemzésen alapuló kutatást végeztem, amelynek célja annak feltárása volt, hogy a magyarországi idegennyelv-oktatás mennyire illeszkedik bele az európai tendenciákba, milyen az eredményessége nemzetközi összehasonlításban, és találhatunk-e más országok gyakorlatában átvehető, jó példákat.² A kutatás érdekes adatokkal szolgált arról, hogy az idegennyelv-oktatással kapcsolatos közgondolkodás Magyarországon és Európa más országaiban is sokszor sémák és sztereotípiák köré rendeződik.

Előrebocsátom, hogy a téma kutatását megnehezíti a tény, hogy meglepően kevés adatunk és forrásunk van az európaiak nyelvtudásáról és nyelvtanulásáról, és a rendelkezésre álló adatok is viszonylag bizonytalanok. Jól használhatók az *Eurobarometer*

¹ Az OFI „A magyarországi nyelvtanulás eredményessége, tanulási környezete az elmúlt évtizedben” című konferenciáján, 2012. február 29-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

² A kutatásra a TÁMOP 3.1.1.-08/1-2008-0002. számú „21. századi közoktatás – fejlesztés, koordináció” című projektje keretében került sor.

2001-es és 2006-os vizsgálatának adatai, e felmérésben ugyanis olyan kérdéseket is feltettek, amelyek alapján elemezhetjük az uniós tagállamok polgárainak nyelvtudását, idegennyelv-használati szokásait és a nyelvtanuláshoz fűződő viszonyát (*Eurobarometer report 54 special 2001, Europeans and their languages 2006*). Ezek a nagymintás kutatásból nyert adatok egyrészt megbízhatóak és reprezentatívak, másrészt azonban érdemes óvatosan kezelni őket, hiszen önértékelésen alapulnak. Amikor valaki választ ad arra a kérdésre, hogy hány nyelven beszél az anyanyelvén kívül, akkor a válaszok mögött nagyon különböző nyelvtudásbeli szintek állhatnak, sőt a válaszadást kulturális vagy pszichológiai tényezők is befolyásolhatják. Ezek az adatok tehát értelem-szerűen bizonytalanok, de pillanatnyilag csak ezekre támaszkodhatunk, ennél megbízhatóbb (például mérési) eredmények nem állnak rendelkezésre.

Jól használható információkat lehet szerezni még az *Eurydice* összefoglalójából, amely 31 ország idegennyelv-oktatásáról tartalmaz sok számszerű adatot (*Schlüsselzahlen zum Sprachenlernen...* 2008). Ha azonban az egyes országok problémáiról és fejlesz-téseiről keresünk információkat, akkor nehezebb helyzetbe kerülünk, mert kevés a használható forrás. A korábban említett kutatásban ehhez a témához egy érdekes dokumentumcsoportot elemeztünk: 2003–2006-ig folyt egy uniós projekt, amelynek fő célja a többnyelvűség támogatása volt az unióban (*Förderung des Sprachenlernens...* 2003), és a projekt zárásakor a részt vevő országok egy kérdőív kitöltésével beszámoltak a többnyelvűség megvalósulásáról hazájukban. Az Európai Bizottság honlapján 19 ország leírása található meg³, és bár ezek természetesen különböző minőségben és eltérő mélységben készültek, sok érdekességet tartalmaznak az egyes országok törekvéseiről, eredményeiről és nehézségeiről.

Ha az áttekintett anyagok alapján röviden és ebből következően kevésbé árnyaltan kellene összefoglalni az európai nyelvoktatás jellemzőit, akkor a következő tényeket emelném ki. Az unió országaiban erős törekvés mutatkozik arra, hogy minél több tanulóknak legyen módja legalább két idegen nyelvet tanulni, és egyre kevesebb az olyan fiatal, akinek egyáltalán nincs lehetősége az idegennyelv-tanulásra, de a legjellemzőbb mégis az, hogy az európai fiatalok közül nagyon sokan még mindig csak egy idegen nyelvet tanulnak. A leggyakrabban tanult nyelv az angol, ezenkívül négy idegen nyelvet tanítanak még gyakrabban Európa országaiban (német, francia, spanyol, orosz), tehát megállapíthatjuk, hogy a nyelvi kínálat Európában meglehetősen szűk. Jellemző még ezen túlmenően, hogy a nyelvtanításban nagy társadalmi egyenlőtlenségek mutatkoznak, azaz Magyarországhoz hasonlóan sok európai országban is az a jellemző, hogy azok a tanulók, akik rosszabb szociális háttérük miatt jobban rászorulnak a közoktatásban ingyenesen hozzáférhető nyelvoktatásra, kevesebb lehetőséget kapnak, mint jobb szociális helyzetű társaik. Jellemző, hogy mindenütt komoly erőfeszítéseket tesznek az idegennyelv-oktatás fejlesztéséért, általában egyre korábban vezetik be az első idegen nyelvet. Általános az a törekvés, hogy a második idegen nyelv tanulása is minél korábban elkezdődjön, terjednek a különböző kétnyelvű, idegen tannyelvű programok, már az alsóbb iskolafokokon is. Az az ambíciózus cél, hogy Európa polgárai többnyelvűek legyenek, bizonyos területeken már valósággá vált, másutt még

³ A dokumentumok a következő honlapon találhatóak: http://ec.europa.eu/education/languages/archive/policy/report_en.html.

csak távoli lehetőségként jelenik meg, de a törekvés és az erőfeszítés minden országban megfigyelhető.

Az európaiak nyelvtudása

A célok és a törekvések után térjünk a számszerű adatokra, azaz foglalkozzunk azzal, hogy mennyire tudnak az európai polgárok idegen nyelveket. Az 1. táblázatban látható, hogy 2006-ban a megkérdezettek 56%-a állította magáról, hogy az anyanyelvén kívül beszél még legalább egy idegen nyelvet, azaz az európai polgároknak alig több mint a fele képes valamilyen szinten részt venni a nemzetközi kommunikációban idegen nyelven. Tény persze, hogy vannak olyan szerencsések is, akik számára ez az anyanyelvükön is lehetséges. Az is jól látható, hogy a polgárok alig harmada beszél kettő, míg egytizede három idegen nyelven.

Ország	Legalább egy nyelven (%)	Legalább két nyelven (%)	Legalább három nyelven (%)	Egy nyelven sem (%)	Leggyakrabban beszélt idegen nyelv
Luxemburg	99	92	69	1	francia
Szlovákia	97	48	22	3	angol/német
Lettország	95	51	14	5	orosz
Litvánia	92	51	16	8	orosz
Málta	92	68	23	8	angol
Hollandia	91	75	34	9	angol
Szlovénia	91	71	40	9	horvát
Svédország	90	48	17	10	angol
EU (25)	56	28	11	44	
Franciaország	51	21	4	49	angol
Spanyolország	44	17	6	56	angol
Magyarország	42	27	20	58	német
Portugália	42	23	6	58	angol
Olaszország	41	16	7	59	angol
Egyesült Királyság	38	18	6	62	francia
Írország	34	13	2	66	francia

Europeans and their languages 2006: 9 és 13 alapján

A feltett kérdés: Hány nyelven beszél az anyanyelvén kívül annyira, hogy kommunikálni tudjon?

Megjegyzés: Szlovákiában az angolt és a németet azonos arányban jelölték meg a válaszadók.

1. táblázat. Az EU-polgárok idegennyelv-tudása 2006-ban (a legeredményesebb és az átlag alatti országok adatai)

Magyarország a nemzetközi összehasonlításban viszonylag szerény helyet foglal el, az egy idegen nyelven beszélők aránya messze az átlag alatt van, bár a két és a három nyelven beszélők aránya átlagos vagy jobb annál. Az átlaghoz vagy az „élmezőnyhöz” viszonyított adatok alátámasztják, hogy a helyzet kudarcént értelmezhető, ugyanezen adatok egészen más képet mutatnak azonban akkor, ha korábbi magyar adatokhoz viszonyítjuk őket. Közvetlenül a rendszerváltás után, az 1990-es népszámlálás során

ugyanis a megkérdezettek 9,1%-a állította magáról, hogy beszél legalább egy idegen nyelven, a 2001-es népszámlálás során ez az adat már 19,2% volt (Vágó–Vass 2006: 517). S bár kétségtelen tény, hogy ezek is bizonytalan, önbevalláson alapuló eredmények, ezekkel összehasonlítva a 2006-os 42% akár hihetetlen sikernek is tekinthető. Erre utalnak más kutatási adatok is, amelyek a rendszerváltás után a közoktatásban részt vevő, fiatalabb korosztályok nyelvtudását vizsgálták. Az *Iffúság 2004* kutatás adatai szerint például 2004-ben a 15–29 évesek 61,1%-a állította magáról, hogy beszél egy idegen nyelven, ezen belül a 15–18 éveseknek már 77,7%-áról mondható el ugyanaz (Imre 2007: 126). Ezek az adatok azt mutatják, hogy a fiatalok nyelvtudása folyamatosan javul, de az *Eurobarometer* (és más nemzetközi kutatások) teljes felnőtt lakosságra vonatkozó adataiban csak nagyon lassan mutatkoznak meg ezek a pozitív tendenciák. Az idegennyelv-oktatás mérhető eredményeiben tehát nem lehet gyors és látványos javulást várni.

Az 1. táblázat adatait olyan szempontból is érdemes szemügyre venni, hogy vajon mivel magyarázható egyes országok sikeressége vagy sikertelensége, azaz van-e titkos recept, esetleg átvehető jó gyakorlat. A lista elején álló országok között sok olyat találunk, ahol a mindennapokban természetes módon megjelenik a többnyelvűség. Ez a következő helyzetekben fordul elő jellemzően: több hivatalosan elismert államnyelv van egy országban, vagy nagy a kisebbségi nyelveket beszélők, illetve a bevándorlók száma. Tanulságos lehet a legsikeresebb országok listáját megvizsgálni ebből a szempontból.

Négy országban van hivatalosan több államnyelv, ezek Luxemburg, Málta, Belgium és Finnország. Mind a négyről megállapíthatjuk, hogy az egy, két vagy három idegen nyelven beszélők aránya messze meghaladja az EU átlagát. Luxemburg és Málta a legsikeresebb országok közé tartozik (1. táblázat), Belgiumban a lakosok 74%-a beszél legalább egy idegen nyelvet, 67% tud két nyelvet, hármat 53%. A finn adatok is átlag fölöttiek: legalább egy idegen nyelvet 69% beszél, kettőt 47%, hármat 23% (*Europeans and their languages 2006*: 9). A lista élén álló országok között több olyat is találunk, ahol korábban több vagy más államnyelvet használtak. Szlovákia, Lettország, Litvánia és Szlovénia esetében a 20. századi történelem kikényszerített politikai egyesülései és fennhatóságai okoztak többnyelvűséget. Érdekes ebben a helyzetben az egyes emberek viszonya a többnyelvűséghez. Mivel a kutatásban azt is vizsgálták, hogy mennyire elégedettek az EU polgárai a hazájukban élők nyelvtudásával, lehetőségünk van arra, hogy a két adatsort összevegyük egymással (2. táblázat). Érdekes ebből a szempontból Lettország és Litvánia helyzete, amelyekben a legalább egy idegen nyelven beszélők aránya nagyon magas, gyakorlatilag kétnyelvű a lakosság. Ehhez azonban viszonylagos elégedetlenség társul, amelynek talán az az oka, hogy a leggyakrabban beszélt idegen nyelv az orosz, amelyhez egyrészt érzelmi elutasítás társul, másrészt sokkal kevésbé hasznosnak ítélik meg, mint az angoltudást. Ezzel szembeállítható Szlovénia esete, ahol hasonló a helyzet, hiszen a leggyakrabban beszélt idegen nyelv a horvát, a polgárok mégis elégedettebbek. Ennek valószínűleg az az oka, hogy Szlovéniában a két, illetve három idegen nyelven beszélők aránya is magas (71%, illetve 40%), azaz sokan beszélnek angolul és németül is. A szlovákiai adatok nehezen értelmezhetőek ebből a szempontból: a szlovák felmérés során idegen nyelvnek tekintették a cseh nyelvet (Csehországban azonban nem számított idegen nyelvnek a szlovák), mégsem a cseh jelent meg

a leggyakrabban beszélt idegen nyelvként, hanem az angol és a német, a válaszadók mégis viszonylag elégedetlenek a honfitársaik nyelvtudásával.

Ország	Legalább egy nyelven beszélők aránya (%)	Az elégedettek aránya (%)*
Luxemburg	99	88
Szlovákia	97	26
Lettország	95	52
Litvánia	92	51
Málta	92	94
Hollandia	91	74
Szlovénia	91	76
EU (25)	56	44
Franciaország	51	27
Spanyolország	44	39
Magyarország	42	18
Portugália	42	77
Olaszország	41	42
Egyesült Királyság	38	24
Írország	34	22

Europeans and their languages 2006: 9 és 58 alapján

* Az állítás: A hazámban élők jól beszélnek idegen nyelveket.

2. táblázat. Az eredményesség és az elégedettség viszonya a legeredményesebb és az átlag alatti országokban

A többnyelvű országokban tehát magasabb az idegen nyelvet beszélők aránya, de nem mondható el ugyanez azokról az országokról, ahol a kisebbségi nyelvek vagy a bevándorlók nyelve jelenik meg a mindennapokban. Hivatalosan elismert kisebbségi nyelv a következő országokban van: Svédország, Finnország, Németország, Spanyolország, Olaszország, ezek közül a migráció szempontjából erősen érintett az utolsó három. Spanyolországban és Olaszországban az idegen nyelven beszélők aránya az EU átlaga alatt van (1. táblázat), azaz a kisebbségi nyelvek vagy a bevándorlók nyelvének jelenléte nem okoz olyan látványos eredményt az idegen nyelveket beszélők arányában, mint a több államnyelv. Ezek az adatok arra utalnak, hogy a nyelvtanulási motivációban és a nyelvválasztásban erős pragmatizmus figyelhető meg: a több különböző nyelv megjelenése a mindennapokban erősen hat az egyes emberek többnyelvűségére, ugyanakkor kevés a hajlandóság az „alacsonyabb presztízsű” idegen nyelvek tanulására, tehát a kisebbségek, a bevándorlók, sőt a szomszédos országok nyelve sem jelenik meg általában a nyelvtanulási célok között. A pragmatizmus problémájára visszatérünk még a későbbiekben, ennek egyik jellemzője azonban tetten érhető az 1. táblázat adatsorában más szempontból is: az idegennyelv-tanítás szempontjából kevésbé sikeres országok között több olyat találunk (Egyesült Királyság, Franciaország, Írország,

Olaszország, Spanyolország), amelyek államnyelve a „magasabb presztízsű” idegen nyelvek közé tartozik, azaz a polgárok arra számíthatnak, hogy viszonylag jól elboldogulnak az anyanyelvükkel a nemzetközi kommunikációban.

Az idegennyelv-oktatás fejlesztése

Ha a korábban említett országjelentéseket és azok összefoglalóját áttanulmányozzuk (Beacco 2007, *Bericht über die Durchführung des Aktionsplans...* 2007), akkor a nyelvoktatás-politika tekintetében is találunk érdekességeket. A legszembeötlőbb talán az, hogy egész Európában nagy küzdelem folyik az idegennyelv-tudás fejlesztéséért. Az természetes és logikus, hogy azokban az országokban, ahol alacsony az idegen nyelveket beszélők aránya, számtalan projekt, intézkedés, terv jelenik meg a helyzet javítására. Érdekes azonban, hogy az északi régió sikeresebb országaiban is erőteljes fejlesztés folyik. Itt a második és további idegen nyelvek tanulásaért folytatnak propagandát és terveznek intézkedéseket. Norvégiában például a nem angol szakos nyelvtanárok hiányát próbálják enyhíteni (*Follow-up...* Norway 2006), Svédországban a felsőoktatásba bekerülők körében, illetve a felsőoktatásban támogatják különböző intézkedésekkel az angolon túli egyéb idegennyelv-tudást, illetve a más idegen nyelveken folyó vagy azokat erősítő programokat (*Follow-up...* Sweden 2006). Érdekes tehát, hogy miközben Kelet-Közép-Európában, így Magyarországon is megfigyelhető a nyelvi kínálat erős leszűkülése, addig a nyelvtudás szempontjából jobb helyzetben lévő északi országokban éppen a nyelvi kínálat bővítése jelenik meg kiemelt nyelvpolitikai fejlesztési célként. Mindezek tükrében meggondolandó, hogy az a rövid távon logikusnak tűnő elképzelés, amely a nyelvtanításra fordítható források koncentrációját tartja célravezetőnek, azaz erősen az angoltanításra koncentrál, hosszabb távon nem vezet-e majd nehézségekhez. Magyarországon ma még van hagyománya az általános iskolai német- és franciatanításnak, vannak ehhez értő szakemberek. Ha a jelenlegi tendenciák folytatódnak, akkor néhány év alatt ezek a lehetőségek eltűnnek, és a második idegen nyelv korai bevezetéséhez nem lesznek meg a feltételek.

A korábban már említett erőfeszítések (egyre korábbi kezdés mind az első, mind a második idegen nyelv esetében, két tanítási nyelvű programok) mellett jellemzően megjelenik több országban a törekvés arra, hogy a nem nyelvszakos pedagógusok nyelvtudását fejlesszék, hiszen ez az előfeltétele a két tanítási nyelvű programok beindításának, továbbá a tantárgyi kooperációknak és a különböző nemzetközi együttműködéseknek, azaz annak, hogy a tanulók mindennapjaiban természetesen jelenjenek meg az idegen nyelvek. Az idegen nyelvek hatékony tanításához tehát nem elegendő az idegennyelv-tanárok képzésének fejlesztése, ehhez mindenképpen arra is szükség van, hogy az iskolákban dolgozó más szakos tanárok is jól beszéljenek idegen nyelveket.

A nyelvoktatás-politikai intézkedések elemzésekor szembeötlő a sokféleség. Jól látható, hogy nincsenek „csodaszerek”, nem lehet egy-egy intézkedéstől ugrásszerű fejlődést várni. Két elem azonban meghatározónak tűnik: a jól felépített, hosszú távra készített idegennyelv-oktatási stratégia és a nyelvtanulást támogató környezet megléte.

Érdemes ennek tudatában visszatérni a magyar helyzethez, és a magyarországi idegennyelv-oktatás jellemzőit átgondolni ebben a nemzetközi tükrőben. Megállapíthatjuk, hogy Magyarországon a közoktatáson belül erős, extenzív fejlesztés folyt a rendszerváltás utáni időszakban, ennek következtében az idegen nyelvi óraszámok

nemzetközi összehasonlításban is magasak (Vágó 2007). Jellemzőek továbbá a kis létszámú csoportok (csoportbontás), elterjedtek a két tanítási nyelvű, illetve intenzív nyelvtanulási programok (például nyelvi előkészítő képzés). A közoktatáson belül az idegennyelv-oktatásra vonatkozó szabályozók és alapdokumentumok (NAT, kerettantervek, érettségi követelmények) komoly tartalmi modernizáción estek át az elmúlt 10–15 évben, tehát az iskolai nyelvtanítás tartalmi modernizációjához adottak a feltételek. Ezzel szemben gyenge a nyelvoktatást támogató környezet.

Magyarországra alapvetően jellemző a nyelvi és kulturális homogenitás: nagyon kevés a bevándorló, a kisebbségek használják az államnyelvet, a mindennapokban tehát ritkán jelenik meg az anyanyelven kívül más nyelv. Kevés az olyan program (például külföldi gyakornokok alkalmazása, cserekapcsolatok), amely ezt oldaná, a televízióban minden külföldi filmet szinkronizálnak. Az internethasználat településtípustól és jövedelmi viszonyoktól függően eltérő, azaz egy átlagos tanuló mindennapjaiban nem feltétlenül jelenik meg az a felismerés, hogy más nyelvre is szüksége lehet a magyaron kívül. A rendszerváltás előtt iskolába járó korosztályok gyenge idegennyelv-tudása is hátráltató tényező, hiszen a tanárok jelentős része nem tud elég jól idegen nyelveket ahhoz, hogy azok a tanulók mindennapjaiban megjelenjenek. A magyar társadalom bezárkózó, az idegent alapvetően elutasító alapattitűdje sem kedvez az idegennyelv-tanulásnak. Mindezt csak felerősíti az a tény, hogy a rendszerváltás utáni oktatási rendszert a folyamatos változás jellemzi, nem sikerült a különböző politikai irányzatoknak konszenzusos minimumokban megállapodni, így tehát az oktatási rendszeren belül semmiben, így az idegennyelv-tanításban sincs érvényes, kiszámítható, hosszú távú stratégia. Gyors egymásutánban egymást váltó intézkedések történnek, amelyek időnként egymást oltják ki, és többnyire nincs arra lehetőség és idő, hogy a bevezetett intézkedések hatását kutassák, abból higgadtan következtetéseket vonjanak le, és erre alapozzák a további fejlesztéseket. Lehet tehát, hogy a jövő egyik fontos tanulsága éppen ez lehetne: az extenzív, csak a közoktatásra koncentráló fejlesztés helyett meg kellene próbálni a nyelvoktatást támogató környezetre is hatni a tervezett intézkedésekkel, továbbá az intézkedések folyamatos monitorozása, a hatások kutatása és elemzése sokat javíthatna a fejlesztések hatékonyságán.

Idegennyelv-használat és nyelvtanulási modellek

Ha a nyelvoktatás eredményességéről beszélünk, akkor megkerülhetetlen az a kicsit filozofikus kérdés, hogy egyáltalán miért tanulunk nyelveket. Nagyon különböző elképzelések vannak ugyanis arról, hogy mire és hogyan használjuk a nyelvtudásunkat, és ebből következően alapvetően különböző válaszok születnek azokra a kérdésekre, hogy hány idegen nyelvre, milyen szintű nyelvtudásra van szükségünk, és hogy milyen nyelveket érdemes tanulnunk.

Még mindig erős a közgondolkodásban az a felfogás, amely szerint a fiatalok „egy nyelvet tanuljanak meg, de jól”. A mindennapok egyre inkább felértékelik a többnyelvűséget és az alacsonyabb szintű nyelvtudást, hiszen az üzleti életben sem elegendő ma már az angolnyelv-tudás, sőt adott esetben egy kevesek által beszélt nyelv ismerete (például valamelyik szomszédos ország nyelve vagy ázsiai nyelv) komoly anyagi és karrierlehetőségeket jelenthet. Ennek ellenére sok szülő gondolja fölösleges idő- és energiafecsérlésnek a második idegen nyelv tanulását.

A hivatalos európai kommunikációban a többnyelvű európai polgár a kulcsgondolat, amely mögött pragmatikus szinten a többnyelvű kommunikáció nyelvhasználati modellje, elméletileg pedig az interkulturális szemlélet áll. A pragmatikus szinthez érdekes példa, hogy 2008-ban az Európai Bizottság megbízásából az úgynevezett Bölcsek Tanácsa megfogalmazott néhány gondolatot az idegen nyelvek tanításáról Európában (*A rewarding challenge* 2008). A közvetítő nyelvek használatának korábbi tapasztalatai alapján azt állapítják meg, hogy a bilaterális kapcsolatok terén esetenként megbízhatóbb kommunikáció jöhet létre, ha a résztvevők mindegyike az anyanyelvén beszél, amelyet a másik megért, mintha egy harmadik, közvetítő nyelvet használnának. Nyilvánvalóak ennek az elképzelésnek a korlátai, hiszen kevés az esélye egy magyar anyanyelvűnek arra, hogy bilaterális kapcsolatokban közvetítő nyelv nélkül kommunikáljon. Tény azonban, hogy a nemzetközi kommunikációban ez is egy lehetséges és a gyakorlatban is megvalósuló kommunikációs modell. Ez az elképzelés felértékeli az alacsonyabb szintű nyelvtudást, amely árnyalt közléshez még nem elég, de a másik által közölt tartalmak pontos értelmezéséhez már igen.

Az interkulturális szemlélet mögött az az alapelv húzódik meg, hogy a nyelvtanulásnak a személyiség fejlődése és az általános látásmód, tájékozottság, de a tolerancia szempontjából is komoly jelentősége van, azaz fontos törekvés az, hogy a nyelvtanításban ne csak a pragmatikus szemlélet uralkodjon. Az interkulturalitáshoz kapcsolódik a korábban idézett dokumentumban (*A rewarding challenge* 2008) megjelenő harmadik nyelvtanulási modell is. A gondolat lényege az, hogy lehetőleg legyen mindenkinek egy „örökbe fogadott nyelve” (*adoptive language*), amely nem feltétlenül a nemzetközi kommunikációban közvetítő nyelvként, tehát leggyakrabban használt nyelve, hanem egy olyan nyelv, amelynek kultúrájához kötődik a nyelvhasználó, amelylyel kapcsolatban személyes élményei vannak, és így a személyiségének részévé válik, segítségével jobban megért, elfogad az övétől idegen kultúrát, látásmódot. Az „örökbe fogadásból” fakadó motiváció szerepe jelentős, és természetes módon átvihető a többi nyelv tanulására is.

Az eddigiekből látható, hogy a szakemberek különböző, szakmai szempontból fontos nyelvtanulási célokat fogalmaznak meg, az *Eurobarometer*-vizsgálat adatai segítségével pedig ezeket összevethetjük az átlagpolgárok vélekedésével (3. táblázat). Az adatok alapján egyértelműen megállapíthatjuk, hogy sokkal többen támogatják az egy idegen nyelv tanulását, mint a kettőt. Sőt a megkérdezettek 70%-a egyet is értene azzal a gondolattal, hogy egy közös nyelvvel kellene megoldani a nemzetközi kommunikációt, nyilván abból a megfontolásból, hogy ilyen módon sok pénzt és energiát lehetne megspórolni. A pragmatizmus azonban ellentmondásba kerül a nemzettudattal, a nemzeti érzés problémájával, amely erősen összekapcsolódik egyrészt az anyanyelv használatának igényével, másrészt az európai szinten jól megfigyelhető konkurenciaharcra, amely a különböző lehetséges közvetítő nyelvek között folyik. Ebből következik, hogy mégsem olyan egyszerű kérdés az, melyik legyen ez az egy közös nyelv, és talán ez a bizonytalanság tükröződik abban is, hogy a megkérdezetteknek csak a fele találta jó gondolatnak azt, hogy az európai intézmények egyetlen nyelven kommunikáljanak a polgárokkal (3. táblázat). Ez lehet az oka annak, hogy bár az 1980-as években még hihető alternatívának tűnt, hogy a nemzetközi kommunikáció problémája megoldható lenne úgy, hogy mindenki megtanul angolul,

és ezzel a közvetítő nyelvvel elboldogul, ma már egyre inkább látszik, hogy bár ez lenne a legegyszerűbb és legolcsóbb megoldás, ez a nyelvi modell mégsem működik kizárólagosan.

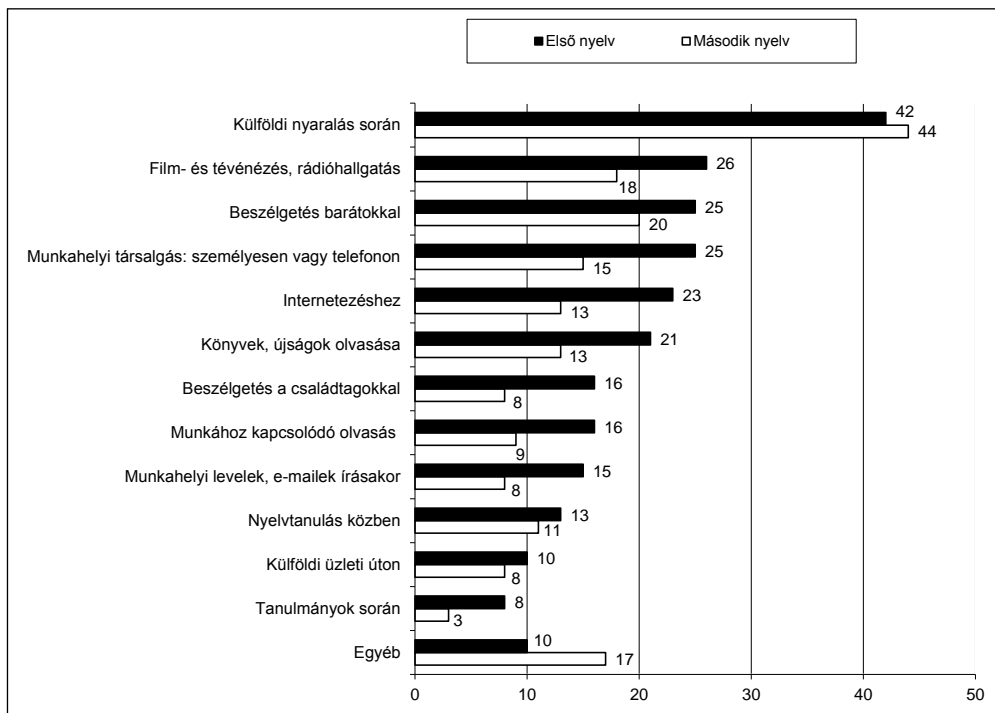
Állítások	Egyetért (%)	Nem ért egyet (%)	Nem tudja (%)
Az EU-ban mindenkinek tudnia kellene egy nyelven az anyanyelvén kívül.	84	12	4
Az EU-ban mindenkinek két nyelven kellene tudnia az anyanyelvén kívül.	50	44	6
Az EU-ban mindenkinek beszélnie kellene egy közös nyelvet.	70	25	5
Az európai intézményeknek egy bizonyos nyelvet kellene használniuk az európai polgárokkal folytatott kommunikáció során.	55	40	5

Europeans and their languages 2006: 53 alapján

3. táblázat. Vélemények a többnyelvűségről

További fontos kérdés, hogy egyáltalán mire használjuk a nyelvtudásunkat. Ezzel kapcsolatban is él egy közkeletű sztereotípia, szintén a pragmatizmus jegyében, amely szerint azért kell idegen nyelveket tanulni, mert így a munkaerőpiacon jobbak az esélyeink, jobbak a karrierlehetőségeink. Ez az állítás nyilvánvalóan igaz is, ennek ellenére érdekes tanulsága van az 1. ábrának, amely azt mutatja, hogy a megkérdezett európaiak mikor, milyen helyzetekben használják a nyelvtudásukat. Jól látható ugyanis, hogy a magánjellegű nyelvhasználat gyakoribb, mint a kifejezetten a munkavégzéshez kapcsolódó (például munkahelyi társalgás, munkához kapcsolódó olvasás, munkahelyi levelek, e-mailek írása, külföldi üzleti út). Természetesen az adott ország gazdasági helyzetétől is függ, hogy az ott élők milyen gyakran nyaralnak külföldön, így az adatok finomabb elemzése azt mutatta, hogy a 2004-ben újonnan csatlakozó országok esetében a sorrend ugyanilyen, ám az arányok különbözőek. Azaz ezekben az országokban a külföldi nyaralás során történő nyelvhasználat nem ilyen magas arányú (csak 27%), ám ez még mindig gyakrabban fordul elő, mint a munkahelyi társalgás (20%), a munkához kapcsolódó olvasás (9%) vagy írás (9%) (*Europeans and their languages 2006: 20*).

Az 1. ábra adatai arra utalnak, hogy többé-kevésbé ugyanarra használjuk az idegennyelv-tudásunkat, amire az anyanyelvünket. Nyilvánvaló ugyanis, hogy ha valaki az anyanyelven nem olvas szépirodalmat, akkor más nyelven sem fog, a rendszeresen olvasó ember viszont vélhetően minden olyan nyelven olvas irodalmat, amelyen élvezetet jelent számára ez a tevékenység. Ugyanígy igaz az, hogy ha valaki információkat, adatokat gyűjt, esetleg sokat utazik, akkor valószínűleg minden olyan nyelvet használni fog, amelyen tud. Nem beszélünk erről eleget, de ez bizonyítja a legnyilvánvalóbban, hogy a nyelvtudás örömforrás, és hogy az idegennyelv-tudás lehetőséget nyújt egy jobb, más életminőségre, a valóság teljesebb megélésére.

Europeans and their languages 2006: 18 alapján
 A feltett kérdés: Mikor használja a nyelvtudását?

1. ábra. A nyelvhasználat területei

A sikerességet befolyásoló tényezők

A nemzetközi kitekintés alkalmat teremt, hogy anyagot gyűjtsünk arról, mitől lehet jobb eredményeket elérni a nyelvtanításban. Megállapíthatjuk, hogy ezen a területen vannak behozhatatlan előnyök, hiszen a több államnyelv, a nyelvi heterogenitás, a jó hagyományok, illetve a jobb gazdasági helyzetből fakadó nagyobb mobilitás jelentősen befolyásolja a nyelvtanulási kedvet és annak eredményességét. Ilyen értelemben a nyelvtanulást támogató környezet és a nyelvoktatás-politikai célok együtt hatnak. Ebben a rövid tanulmányban erről egyáltalán nem esett szó, de természetesen nagy szerepe van a nyelvtanulás eredményességében pedagógiai kérdéseknek is, azaz annak, milyen eszközökkel, módszerekkel, milyen anyagokkal tanítják az idegen nyelveket. Ezért a nyelvtanítás módszereinek kutatása és csiszolása fontos eszköze lehet a fejlesztésnek. Ezekon a konkrét dolgokon túl azonban lehetnek más szempontok is, amelyek befolyásolják a nyelvtanulási kedvet és sikerességet. Ezek közül kiemelkednek az attitűd kérdései.

Magyarországon kialakult egy sajátos viszony a nyelvtanuláshoz, amelyben csak elvétve lehet nyomát lelteni annak a felismerésnek, hogy a nyelvtudás örömforrás, sőt hogy maga a nyelvtanulás is az lehetne. A rendszerváltás előtt iskolába járó felnőttek közül sokak számára kudarcélményt és frusztrációt okozott a nyelvtudás hiánya, és

ezeket a negatív érzéseket a szülők és tanárok öntudatlanul továbbadják. A nyelvtanuláshoz még mindig sokszor drámák kapcsolódnak, gondolhatunk itt a nyelvvizsga hiánya miatt át nem vett diplomákra, a nyelvtudás elégtelensége miatt meghíúsult külföldi munkavégzésre. Ezt a súlyos, társadalmi szintű elégedetlenséget számokkal is igazolni lehet. A 2. táblázatban a nyelvtudási adatokat vetettük össze az elégedettség mértékével, de akkor a kevésbé sikeres országokkal nem foglalkoztunk. Ezen a ponton nyúlunk vissza az átlag alatti országok adataihoz. Beszédes adat, hogy az összes megkérdezett ország közül Magyarországon volt a legkevesebb válaszadó elégedett a honfitársai nyelvtudásával (18%), ez messze elmaradt az EU átlagától (44%), de azoktól az országoktól is, amelyekben a nyelvtanulás eredményessége szempontjából hasonlóan súlyos problémák vannak. Érdekes például, hogy Portugáliában és Magyarországon az egy idegen nyelven beszélők aránya egyaránt 42%, ennek ellenére a portugál válaszadók 77%-a elégedett volt a portugálok nyelvtudásával, szemben a magyarok 18%-ával (2. táblázat). Természetesen az önkritika lehetne előrevívő és pozitív is, de itt talán inkább olyan tendenciáról van szó, amely vélhetően akadályozza vagy nehezíti a sikerességet. Meg kellene változtatni ezt a furcsa „nyelvi pesszimizmust”, amihez azonban előbb meg kellene érteni, mitől ennyire erős ez az érzés.

Szerepe lehet ebben az önkritikus alapállásban a médiának is, amely többnyire kudarc történetként tálalja a magyarországi idegennyelv-tanítást, de valószínűleg más, nyelvvoktatás-politikai eszközökkel kezelhető tények is szerepet játszanak ebben. Érdekes például, hogy mi, magyarok mennyire kevésbé értékeljük a kis sikereket, például az alacsonyabb szintű nyelvtudásokat. Egy A2 szintű nyelvtudás, amely már elegendő a sikeres magánjellegű nyelvhasználathoz („nem lehet eladni” valakit), Magyarországon lényegében nem számít nyelvtudásnak, nem kapható érte vizsgabizonyítvány, és sokszor maga a nyelvtanuló sincs tisztában azzal, hogy ezzel már mennyi mindenre képes. Része lehet a kudarcélményben annak is, hogy a nyelvvizsgák presztízse túlértékelt, a szintrendszer viszont magas, hiszen a magyar nyelvvizsgarendszerben az európai szinten középszintű B1-es nyelvtudás csupán alapfoknak számít. Látszólag nincs ennek jelentősége, de figyelembe kell venni, hogy a nyelvtanulás túl hosszú és nehéz folyamat ahhoz, hogy sikerélmények, pozitív visszajelzések nélkül végig lehetne csinálni. Ez a negatív és túlságosan önkritikus beállítódás biztosan szerepet játszik sok nyelvtanuló sikertelenségében és kedvetlenségében.

Összefoglalás

Végezetül foglaljuk össze, milyen tanulságokat vonhatunk le ebből a kutatásból, és mit tanulhatunk másoktól. A legfontosabb tanulság talán az, hogy érdemes lenne elgondolkodni a pragmatizmus szerepén a nyelvtanításban. A pragmatizmus megjelenése a nyelvtanításban egykor komoly fejlesztő szereppel bírt, hiszen az 1960-as, 1970-es évek táján, a kommunikatív szemléletmód megjelenésekor éppen az jelentette a komoly előrevívő erőt, hogy megjelent a nyelvtanulásban a mindennapok nyelvhasználata az „ünnepi” nyelvvel szemben. Ilyen módon fontossá váltak a nyelvhasználó pragmatikus, mindennapi közlési szándékai. Mára azonban – talán megkockáztathatjuk ezt a kijelentést – a pragmatizmus bizonyos értelemben a fejlesztések egyik legkomolyabb akadályává vált. Az a szemlélet, amely a nyelvtudást a lehető leggyorsabban és legol-

csóbban megszerezhető nyelvvizsga-bizonyítványra szűkíti, kizárja, vagy legalábbis megnehezíti annak a lehetőségét, hogy a jövő generációk életének természetes része legyen a többnyelvűség. Ilyenformán ugyanis a fiatalokban nem alakul ki a képesség és az igény arra, hogy élethelyzetüktől függően próbáljanak meg nyelveket tanulni, vagy a meglévő tudásukat továbbfejleszteni, és azt sem ismerik fel, hogy a sok-sok energiával megszerzett nyelvtudás nem csak arra való, hogy a legszükségesebbeket elintézzük a boltban és a pályaudvaron. A többnyelvűségnek nincs alternatívája, és nemcsak azért, mert Európa közepén egy viszonylag kicsi országban élünk, és az anyanyelvünket rajtunk kívül csak néhány megszállott beszéli, hanem azért sem, mert a nyelvtudás jobb életminőséget jelent, lehetőséget az öröme, kapcsolatokra és életmódbeli alternatívákra.

Látható, hogy a nyelvtanulás és a nyelvtudás egész Európában kihívást jelent. Attól a kitűzött céltól, hogy mindenki beszéljen az anyanyelvén kívül legalább két idegen nyelven, a legtöbb európai ország és a legtöbb európai polgár még messze van. Sőt az *Eurobarometer* attitűdvizsgálatának eredményei (3. táblázat) azt is bizonyítják, hogy az európaiak jelentős része nincs is meggyőződve arról, hogy valóban érvényesek és értelmesek ezek a nyelvtanulási célok. A különböző országok példái azt bizonyítják, hogy a nyelvoktatás-politikában sok párhuzamos út van, nincs egyértelmű recept arra, miként lehet egy ország lakosságának nyelvtudását fejleszteni. Ez azért fontos, mert a magyar szakmai vitákban sokszor megjelenik a kizárólagosság képze, azaz a nyelvoktatás-politikai vitákban (mikor kell kezdeni a nyelvtanítást, melyik nyelven, hány nyelvet kellene tanulni, stb.) a megnyilatkozók egymással szemben álló álláspontjai mögött sokszor az a vélekedés húzódik meg, hogy csak egyetlen módon lehet jobb eredményeket elérni.

Fontos tanulság az is, hogy a magyarországi idegennyelv-oktatás fejlesztésére eddig hozott intézkedések korszerűek, beleillenek az európai tendenciákba. Érdemes lenne ezt egyrészt sokszor hangsúlyozni, másrészt az anyagi források szűkülésével ebből nem visszavenni. A folyamatos negatív visszacsatolások helyett jobb lenne megerősíteni a nyelvtanulókat és a nyelvtanárokat, és segíteni őket abban, hogy még jobbak lehessenek. Eközben persze tudomásul kell vennünk, hogy a nyelvtanítás eredményességének növelése lassú folyamat. Ha csodákat is művelnénk a magyar közoktatásban sok pénzzel, az legfeljebb 5–10 év múlva jelenne meg a fiatal felnőttek mérhető, kutatható nyelvtudásában, és ez is csak minimális mértékben befolyásolná a teljes felnőtt lakosságot érintő adatokat. Le kellene számolni talán azzal, hogy lényegükből fakadóan nehezen módosuló adatokra hivatkozva szidalmazzuk saját magunkat, helyette növelni kellene a nyelvtanulók és a nyelvtanárok önbizalmát. Értékelni kellene az eredményeinket, és megtalálni a módját annak, hogy kutassuk és elemezzük az intézkedéseink hatását, majd ennek tudatában fejlesszünk, hosszú távon gondolkozva, de örülve a kis eredményeknek is.

A kutatás legnagyobb tanulsága talán az, hogy a nyelvtanulást támogató környezet megléte vagy hiánya döntő jelentőségű az eredményekben, és ebben a tekintetben vannak talán a legnagyobb deficitjeink. A magyar társadalomban megfigyelhető bezárkózás, az inkább elutasító, az idegentől féltő attitűd komoly akadálya az idegennyelv-tanulásnak. A bezáródó társadalmat azonban meg lehet gyógyítani, és ennek egyik lehetséges eszköze éppen a nyelvtanulás. Az idegen nyelvek lehetőséget adnak ugyan-

is arra, hogy élethelyzetünket, problémáinkat és azok megoldását másokhoz viszonyítsuk, hogy érzékeljük a saját meggyőződéseink esetlegességét, hogy a jelenségeket és történéseket képesek legyünk mások szemszögéből is megítélni, tehát hogy reálisabban kezeljük saját magunkat.

IRODALOM

- Beacco, Jean-Claude (2007): *Reviving multilingual education for Europe*. Final rapport concerning the call for tenders n° EAC/31/05 European Commission. Education and training 2010 – Languages. http://ec.europa.eu/education/languages/archive/policy/report/beacosum_en.pdf (Letöltés: 2010. február)
- Bericht über die Durchführung des Aktionsplans „Förderung des Sprachenlernens und der Sprachenvielfalt“*. Brüssel: Kommission der Europäischen Gemeinschaften, 2007. http://ec.europa.eu/education/languages/archive/doc/com554_de.pdf (Letöltés: 2011. október)
- Eurobarometer Report 54 Special* (2001). Europeans and languages. Report. International Research Associates. http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc627_en.pdf (Letöltés: 2010. augusztus)
- Europeans and their languages*. European Commission 2006. (Eurobarometer 2006) http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc631_en.pdf (Letöltés: 2010. február)
- Follow-up of the Action Plan on language learning and linguistic diversity*. National Report Template. Norway. European Commission, 2006. http://ec.europa.eu/education/languages/archive/policy/report/norway_en.pdf (Letöltés: 2010. március)
- Follow-up of the Action Plan on language learning and linguistic diversity*. National Report Template. Sweden. European Commission, 2006. http://ec.europa.eu/education/languages/archive/policy/report/sweden_en.pdf (Letöltés: 2010. március)
- Förderung des Sprachenlernens und der Sprachenvielfalt: Aktionsplan 2004–2006* (2003). Mitteilung der Kommission an den Rat, das europäische Parlament, den Wirtschafts- und Sozialausschuss und den Ausschuss der Regionen. Brüssel: Kommission der europäischen Gemeinschaften. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0449:FIN:DE:PDF> (Letöltés: 2010. február)
- Imre Anna (2007): Nyelvoktatás, nyelvtanulás, nyelvtudás a középfokú oktatásban. In: Vágó Irén (szerk.): *Fókuszban a nyelvtanulás*. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. 107–136.
- A rewarding challenge. How the multiplicity of languages could strengthen Europe* (2008). Proposals from the Group of Intellectuals for Intercultural Dialogue set up at the initiative of the European Commission. Brussels. http://ec.europa.eu/education/languages/archive/doc/maalouf/report_en.pdf (Letöltés: 2010. február)
- Schlüsselzahlen zum Sprachenlernen an den Schulen in Europa*. Ausgabe 2008. Eurydice-Nezt. http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/095DE.pdf (Letöltés: 2010. február)
- Vágó Irén (2007): Nyelvtanulási utak Magyarországon. In: Vágó Irén (szerk.): *Fókuszban a nyelvtanulás*. Budapest: Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. 137–174.
- Vágó Irén – Vass Vilmos (2006): Az oktatás tartalma. In: Halász Gábor – Lannert Judit (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2006*. Budapest: Országos Közoktatási Intézet. 197–278.